

АБОНИРАЙТЕ СЕ!

Списание "ИКОНОМИЧЕСКА МИСЪЛ"

"ИКОНОМИЧЕСКА МИСЪЛ" е единственото в България академично теоретично списание по икономика. В него ще намерите актуални изследвания за най-важните проблеми на националната и международната икономика, алтернативни виждания по дискуссионни въпроси на обществената теория и практика, особено при осъществяването на стопанските реформи както у нас, така и в другите източноевропейски страни, материали от световната икономическа класика и българското икономическо наследство.

Като автори участват известни български учени-икономисти и видни представители на чуждия научен и делови свят.

Разнообразната тематика на сп. "Икономическа мисъл" включва задълбочени анализи, прогнози, методологични и конкретни методически решения. Всичко това го прави полезно и необходимо за широк кръг специалисти.

Каталожен номер 1358.

ISSN 0013-2993

Година
XXXIX
КНИЖКА
8-9 □ 1994

ИКОНОМИЧЕСКА МИСЪЛ

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИКОНОМИЧЕСКИ ИНСТИТУТ

СЪДЪРЖАНИЕ

Иван Ангелов	Динамични зависимости между макроикономическите параметри в процеса на стабилизацията и създаването на условия за стопанско оживление	5
Боян Велев	Инфлацията и паричните доходи на населението	22
Борис Атанасов	Инфлацията и доходите на населението от капитали	39
Георги Шопов, Стефан Иванов, Нина Янкова	Общините в критично социално-икономическо състояние	56
Росица Чобанова	Технологична промяна и технологичен трансфер	70
Аделина Проданова	Идейното наследство на Фридрих фон Хайек (50 години от издаването на "Пътят към крепостничеството")	85
Питър Мюръ	Еволюция на икономическата теория и икономическата реформа в стопанствата с централно планиране	101
Константин Н.Бобчев	ИЗ БЪЛГАРСКОТО ИКОНОМИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО Проф. Д. Мишайков като човек, общественик и учен	124
Венец Цонев	Проф. Д. Мишайков като теоретик в областта на статистиката	131
Нансен Бехар	РЕЦЕНЗИИ Полезно изследване на историята на икономическата мисъл	140
Соня Дилова, София Касидова	ИНФОРМАЦИИ Ефектът от приложението на Закона за "лошите кредити"	144
	Кратко съдържание на статиите на английски език	148

пански форми най-верен изразител на интегралистичната стопанска система е кооперацията..." (к.н.) (с. 334).

В заключение Мишайков хвърля поглед към бъдещото развитие и той вижда в него все по-хармоничното изграждане на интегралистичната система, макар и при едно все нарастващо значение на колективистичния принцип. "С течение на времето най-вероятно е, че колективистичният принцип ще придобива все по-голямо значение, без обаче да накърнява свободата на индивиди (к.н.). Възпитанието и духовното развитие на човечеството ще оставят индивида да не чувства като намаление на свободата ограничението от страна на колектива. В същото време, в което човек ще дава повече на обществото, той ще се чувства по-свободен, защото общественото му чувство ще бъде по-силно развито (к.н.). Усъвършенстването на обществото зависи от усъвършенстването на индивида, а то може да бъде ускорено от възпитателното въздействие на обществото" (с. 335).

Ние предадохме тия възгледи на Мишайкова повече с неговите собствени думи, защото той е намерил за тях такива възвишени и хубави изрази, които трудно биха могли да бъдат заменени с други. В тия възгледи на бележития икономически и социален мислител, какъвто беше Мишайков, ние намираме един синтез на неговата дълбока човечност и силно развито обществено чувство с неговите превъзходни качества на реалистичен изследвач на стопанските и обществените отношения. В тях повече, отколкото другаде у него, ние откриваме живата връзка между истинския човек и общественик и истинския учен.

ПРОФ. Д. МИШАЙКОВ КАТО ТЕОРЕТИК В ОБЛАСТТА НА СТАТИСТИКАТА*

Да се очертае научната физиономия на един теоретик в областта на статистиката, какъвто беше покойният професор Димитър Ив. Мишайков, не е лесна работа. Критиката върху неговото научно наследство ще бъде чувствително улеснена, ако можеше да я насочим с предварителната забележка: по тоя от основните въпроси Мишайков мисли, както е мислил и учил определен добре известен теоретик на нашата наука, по втория или третия въпрос той застава на становището, което е отстоявал преди години на континента или в англо-саксонските страни със същата и дори с по-добра убедителност този или онзи от учените статистици. Въсщност у Мишайков нещата носят дълбокия отпечатък на индивидуалното и тъкмо това прави задачата на критиката малко по-деликатна. Проблемите, които той се опитва да осветли, не са малко; почти навсякъде предложените решения са самобитни; почти навсякъде, за да не кажа навсякъде, те спечелват читателя с грижливата и сериозна аргументация.

Нека вземем неговия курс по теоретическа статистика, около 250 с., претърпял досега три издания. Хвърля ви се на очи още при предистването за първо осведомяване, че в него има по-малко формули и изобщо по-малко математика, отколкото в средния англо-американски учебник по материята, приблизително толкоз разсъждения върху общите логически положения на статистическия метод, колкото и в някои от класическите учебници на Германия или на предреволюционна Русия, и още нещо, което се среща рядко дори под формата на монографии: цялостно и внимателно изложение на философските предпоставки, върху които почива неговата собствена теория на статистиката.

И всичко туй, разбира се, не е случайно.

Мишайков не беше от онази категория хора, за които би могло да се каже, че интелектуалната им уредба прилага за изучаването на т. нар. точни науки като математиката и физиката. Той беше роден за хуманитарните науки. Обаче работата е там, че в областта на самата статистика съществуват, както е известно, две школи: математическа и нематематическа, съобразно с двата реда от проблеми, които нашата наука следва да разработи. Едната група от въпроси има предвид установяването, респ. въвеждането на разните мерни числа (средни,

* Списание на Българското икономическо дружество, год. XLIII, 1946, кн. 1-2, с. 22-91.

индекси, отклонения, коефициенти като сигма, кита, ер, ро, ета, капа, бета, гама и т.н.), има да изясни съществуващите количествени отношения между мерните величини и елементарните числа, които ги съставят, да вникне във функционалната зависимост между различните мерни числа или във функционалната зависимост между разсейването на един и същ вид мерни числа при различен обем на абстрактните колективи, до които те се отнасят - въобще върволица от въпроси, които засягат вътрешните отношения между математическите символи в сферата на един абстрактен свят, за който се изисква не приложение, а само безпротиворечивост на математическите преобразувания.

Проф. Мишайков, който не беше математик по образование и който поради това не беше в състояние да следи докрай стъпките на инфинитезималното смятане или на висшата алгебра, не подценяваше значението на математиката. Но той, струва ми се правилно, считаше, че алгебрическият анализ е отишъл по-далеч, или по-правилно, че анализът относно приложението на символите е останал значително по надире, отколкото математическата теория на вероятностите. И затова неговото внимание се беше спряло върху разглеждането и разработването на втората редица от въпроси, които има да разрешава теорията на статистиката: въпроси из областта на евристичната, изследователската логика. Мишайков правилно схващаше, че най-трудните въпроси не са около вътрешните отношения между математическите символи, а около отношенията, които съществуват между символите, от една страна, и действителността, от друга. Той не можеше да се разочувства например от тънкото познаване на цялата математическа теория за многократните корелации, ако лицето нямаше здрава представа относно действителното познавателно значение на обикновения корелационен коефициент. Мишайков се мъчеше да изясни кои са по-далечните предпоставки на "приложението" и при последователно размишление беше стигнал до въпросите за същността на статистическата наука, за същността на статистическия метод, за отношенията между него и останалите методи на познанието, за границите, до които може да бъде доведено познанието с помощта на статистическия метод, за статистическите закономерности и т.н., и т.н.

Над всички неговии разсъждения относно статистиката като наука и върху статистическия метод стоят обаче неговите общи философски убеждения. Мишайков беше очевидно на мнение, че общите философски предпоставки на коя да е теория за статистическия метод могат да бъдат премълчани, евентуално забравени или дори да останат незабелязани в своята цялост, но да се отрекат въобще - е невъзможно. Читателят ще бъде принуден да ги отчете между редовете. Нашият автор предпочита да даде тях предпоставки в "експлицитна" форма. С това се постига тройния резултат: той самият е в състояние да следи вътрешната

логика на своето изложение (известно е, че когато авторът не си е дал сметка за общите предпоставки на своето изложение, той е пред сериозната опасност да вмъкне неусетно предпоставки, които си противоречат една на друга) и второ - системата му е достъпна, в нейната цялост, за добросъвестна външна критика. Педагогическият резултат пък е този, че неопитният читател, ако и да не е в състояние да разбере всичко, може поне да почувства неизмеримата понякога дълбочина на разглежданите проблеми.

И така: три са основните белези на научното наследство на проф. Д. Мишайков в областта на статистиката: по-малко математика, повече общи логически положения и над всичко - философски подход и разработка на въпросите.

Преди да премина към осветляването на частните въпроси бих искал да приведа няколко големи имена: имената на Борткiewicz, на Лексис, на Онкен, на Майтцен и особено на Чупров младши между статистиците, на Зигварт, Мил, Вунд и Минто между логиците, на Винделбанг, Рикерт, накрая - на Ремке между философите. Всеки е оказал влияние върху Мишайков или по-правилно, в критическа реакция срещу тях (действително невинаги отрицателна), той е израснал като теоретик на нашата дисциплина.

Между книгата на покойния ми попадна и неговата студентска книжка. Според нея Мишайков е слушал през 1905 и 1906 г. лекции по статистика в Берлин, при Борткiewicz, както е известно, един от приемниците на Лексисовото учение. Мишайков ми е разказвал, че Борткiewicz лично му бил препоръчал Логиката на Зигварт - една действително образцово написана книга, която във втория си том съдържа сбито изложение върху същността на статистическия метод. В Берлин, както изглежда, Мишайков се е запознал и с Майтцен, професор по статистика в Берлинския университет, автор под влиянието на Зигварт. Също там вероятно е намерил и прочел малката, но превъзходна книга на Август Онкен върху статистическия метод. По това време Мишайков е имал под ръка и първите работи на А.А. Чупров, публикувани в Архива на Зомбарт и Годишника на Шмолер. Предполагам, че тъкмо чрез него Мишайков е насочил вниманието си върху философското учение на Винделбанг и Рикерт, независимо от внушителния авторитет, с който се е ползвала по него време Баденската школа. Едва по-късно, около 1911 г. по препоръката на проф. Михалчев (ако ме не лъже споменът относно собствените думи на професора), той се задълбочава в учението на Йоханес Ремке, от когото той възприема безусловно всички основни положения на "Philosophie als Grundwissenschaft".

Влиянието на Майтцен, Онкен и Зигварт се чувства още в първата му работа "Критико-исторически поглед върху научната същност на статистиката" - 1900 г.; това на А. А. Чупров (resp. на Винделбанг и

Рикерт) е очевидно във втората му работа "Приноси към теорията на статистическия метод" - същевременно хабилизация; онова на Ремке е окончателно и безрезервно за курса по теоретическа статистика.

Предпочитам да изложа нещата по реда на главните проблеми, които третира професорът. Принудих се за краткост да перифразирам (и дори да преформулирам - не без известни рискове, които съзнавам) мислите на професор Мишайков.

Първи въпрос: Каква е същността на статистиката като наука?

От времето на Ахенвал, когато статистиката е получила, изглежда, за първи път официалното си название "статистика", моя въпрос за нещата не е престава да ни занимава. При това той е централен и в същото време предварителен. Известно е, че в детските си години статистиката е наука за действителността (в частност за държавните забележителности) и при това наука, която не си служи с числения метод. По-късно статистиката (все още наука за действителността и в частност за обществото) се отличава от другите науки именно поради това, че си служи с числения метод, наречен едва в по-ново време "статистически". Докато има и сега автори да поддържат горното схващане под различна форма, Мишайков, напротив, смята, че статистиката е наука, която има за обект не някакъв сектор от действителността, както учеха още Ахенвал и Конринг, а просто статистическия метод.

За Мишайков следователно *статистиката е формална, методологическа наука.*

По-бързият читател ще прибави по този повод, че Мишайков е от категорията на "методиците", по израза, усвоен от Георг фон Майр. Обаче познавачът сигурно ще забележи, че за разлика от т. нар. "методици" у Мишайков въпросът е въобще правилно поставен: наука за действителността или наука за един метод, а не, погрешно, наука или метод - както гласи злополучната алтернатива на Георг фон Майр и на много други.

По съществуването пък на отговора: "статистиката е формална, методологическа наука" позволено е да се установи, че той е правилен. Ако преди 35 години, когато Мишайков започва своята научна кариера, можеше да съществува все още колебание относно решението, което той предлага в "Теоретическата статистика", днес, след революционните постижения на статистическия метод в коя ли не област на нашето познание и особено в областта на теоретическата физика, където най-напред на Борн се удаде да покаже, че законите на микрокосмоса и оттам на цялото материално битие, могат да се разчетат и съответно формулират само с помощта на методологическите средства, които ни предлага науката, наречена "статистика" по смисъла на Мишайкова - не може да има спор, че определеното на нашия автор е попаднало право в целта.

Не така безспорен е отговорът на *втория въпрос:* Щом предметът на статистиката като наука е статистическият метод, какво представлява самият статистически метод?

В началото на своето изложение Мишайков различава два главни метода на нашето познание: единият подход към действителността той нарича индивидуализиращ (конкретизиращ), другият - обобщителен. И двата вида методи ние сме съставили с намерението да преодолеем разнообразието, интензивното и екстензивно разнообразие на действителността. Това разнообразие е "*интензивно*" в смисъл, че в емпирическата действителност са възможни най-различни, по-прости или по-сложни комбинации от признаци и съответно по-прости или по-сложни причинни отношения между тези комбинации и предшестващите ги, респ. следващите ги комбинации от признаци; то е "*екстензивно*" в смисъл, че всяка определена комбинация от признаци и свързаните с нея причинни отношения могат да се осъществяват на различни, поначало произволни места на времето и пространството. Обаче преодоляването на цялото това разнообразие на битието се равнява с безумния опит да решим една безкрайна задача с крайните средства на нашето познание. И положението би било наистина съвсем безнадеждно, ако не се явяваха в помощ други някои особености в самия строеж на опитната действителност и в характера на нашия собствен интерес към нея, а именно:

а) че в действителността се наблюдава *повторение* на единичните *признаци* или на комбинациите от тях; повторения, по-чести или по-редки, в зависимост от това дали се касае за един, няколко или сложно множество от признаци;

б) че не само признаците или комбинациите от тях (фактите), но и *отношенията* между самите факти се повтарят, и то (както изглежда) винаги по един и същи начин;

в) че *не е нужно* да изучаваме *всеки конкретен* факт на картинната действителност, т.е. всеки от безбройните факти (по-прости или по-сложни комбинации от признаци), които се наблюдават в определени места на времето и пространството. В последния случай нашият интерес може да се ограничи:

а. В *цялостно* изучаване на избрани, единични конкретни факти или

б. В *частично* изучаване на съвкупности от конкретни факти.

(Повече факти, но за сметка на това по-малко признаци; по-малко причини, но затова пък причини, като действат еднакво върху повече случаи).

В тая именно обстановка са принудени да действат различните методи на евристичната логика.

От предимствата, изложени по-горе в т. а) и б), се ползват *обобщителните методи*. Те образуват от повтарящите се признаци (или от комбинации от тях) понятия; повтарящите се причинни отношения

обобщителните методи, в частност индукцията, възвеждат в природни закони.

От предимствата, изложени в точка в) се ползват *индивидуализиращите методи*, а именно методите, които изучават фактите, техните причини или следствия, във времето и мястото на тяхното проявление. Когато се налага да изучаваме фактите (респ. техните причини или следствия) в цялото им картинно разнообразие, тези методи приемат формата на абсолютно индивидуализиращи. Когато пък, безсилни да изучаваме всички единични факти от абсолютно индивидуално гледище или по причина на това, че не се интересуваме от всички признаци (или от всички причини), речем да изучаваме ограничен брой признаци, респ. *ограничен* брой причини (евентуално една), но присъщи на цяла *група* от единични конкретни факти и при това изучаване определим обема на групата - нашият метод приема формата на метод за относително индивидуално изучаване на конкретните факти. Последният метод Мишайков нарича статистически. Неговата дефиниция гласи, както следва:

"Статистическият метод е количествено групово изучаване на конкретните явления от относително индивидуално гледище."

Горната дефиниция откъм същност и съображения е, доколкото ми е известно, за първи път формулирана в литературата от проф. Мишайков. Особено характерно в нея е положението, че статистическият метод е метод за индивидуализиращо изучаване на явленията. Понятието "относително индивидуален" се среща обаче още преди работите на Мишайков у А.А.Чупров. Но за Чупров статистическата наука е описателна наука за относително индивидуалните явления. Тя е следователно материална наука, наука, която предлага знания досежно действителността. За Мишайков важи обратното. Статистиката е формална наука и не изучава действителността, а самия статистически метод. Относително индивидуални явления като особена обективна категория на явленията няма; има относително индивидуален *начин* за изучаване на явленията и него именно ние наричаме статистически.

Трети въпрос: Какво е отношението между статистическият метод и останалите методи на познанието?

Отговорът на този въпрос следва непосредствено от горното изложение. Статистическият метод заема средно положение между методите на абсолютно индивидуалното изучаване на явленията и обобщителните методи. Той запълва една празнота. С абсолютно индивидуалните подходи го сближава признакът, че и той самият е

* Основни начала на теоретическата статистика, второ поправено и допълнено издание. София, 1942, с. 19.

конкретизиращ метод. Отличава го обстоятелството, че неговите резултати важат не за единични факти, а за цяла група (макар и с краен обем) от единични факти. С обобщителните методи си прилича по това, че резултатите му важат за повече от един случай (макар и не за неограничен брой случаи), но пък се отличава по белега, че остава винаги в обсега на конкретните граници на времето и пространството. *Резултатите на абсолютно индивидуалното изучаване се отнасят за определени пресечни точки на времето и пространството, тия на статистическия метод до по-тесни или по-широки райони на времето и пространството, резултатите на обобщаващите методи важат винаги и навсякъде.*

Четвърти въпрос: Какво е значението на статистическия метод за различните науки?

Ясно е, че щом се възприеме становището на Мишайков относно естеството на статистическия метод, към този метод ще проявяват главен интерес онези от природните и хуманитарните *науки, които изучават явленията от индивидуално гледище*. Мишайков е последователен на себе си, когато поддържа, че е неточно да се говори за прилагане на статистическия метод в областта на физиката (особено в атомната физика^{**}). Ние отиваме по-нататък, за да установим самостоятелно, че от гледището на Мишайковото определение за статистическият метод не може да има самостоятелно значение за теоретическите дисциплини изобщо. Ала този извод би накарал някои да се замислят.

Пети въпрос: Защо статистическият метод има по-широко значение за социалните науки, отколкото за естествознанието? Приложение, което отива дотам, че някои автори (немалко) наричат самите резултати, получени от приложението на статистическия метод в областта на обществените явления - статистическа наука?

Проф. Мишайков е взел становище по тоя голям въпрос още в 1915 г. в своята встъпителна лекция "Значение на статистическия метод за обществените науки".

Съгласно схващането, широко разпространено в по-старата континентална литература и застъпено между другите автори от Рюмелин в Германия и от Янсон в Русия, особено значение на статистическия метод за обществените науки е обусловено от *специфичния* характер на обществените явления. Тия явления според тях са индивидуални. Явленията на физическата природа и въобще всички явления от областта на естествените науки, напротив, са типични.

Мишайков не е в състояние да се присъедини към това становище. Според него индивидуалността или типичността на явленията не е обективно тяхно свойство. Всяко явление може да се третира от

** Цит. съч., с. 20.

индивидуално и от обобщително (типично) гледище, в зависимост от нашия интерес. У Мишайков индивидуалното, както и типичното се релативират. Но тогава коя е причината, гдето статистическият метод е от по-голямо значение за обществените науки? Мишайков на свой ред отговаря: Защото нашият интерес към обществените факти е несравнено по-висок от онзи, който възбуждат чисто природните явления.

Шести въпрос: Какво е познавателното значение на резултатите, които се добиват при приложението на статистическия метод? Само конкретни описателни констатации ли представляват те, или могат да представляват още и формулировка върху причинни връзки?

Отговорът е: поначало описания; и то описания както по отношение на признаците, които наблюдаваме при всяка от единиците на групата, наречена статистическа съвкупност, така и по отношение на оная причина, която действа еднакво върху всяка от единиците на конкретната съвкупност. Добиването на каузални закони обаче по статистически път е невъзможно. *Статистическият метод упражнява действително освен описателната функция още и една каузална функция, но тя е ограничена само в евентуалното указване на причините (корелационен коефициент и др.), не и в тяхното доказване. Доказването на каузалните връзки съставлява изключителен резерват на индуктивния метод.*

Почтено място в проучванията на проф. Д. Мишайков заема каузалната проблема. В неговата "Теоретическа статистика" могат да се намерят страници върху същността на причинната връзка (под господстващото влияние на Ремке), обяснения върху така наречената "множественост" на причините, където Мишайков, струва ми се, е под впечатлението на Минтовата логика, една критика върху известните опити на младите физици Хайзенберг, Дирак, Йордан и др. да разклатят догматичното упование в закона за причинността и пак там - в "Теоретическата статистика" една енергична критика срещу Кристоф Зигварт и Вилхелм Вунд, относно схващането на последните двама логици за каузалните, емпирическите и статистическите закони.

При третирането на всички тези въпроси Мишайков не забравя нито за момент Ремке. Йоханес Ремке, както и въобще философията не преставаха да го занимават сериозно и през последните години. На писалищната му маса се намериха с още незасъхнало мастило бележки върху класическата философия.

Естествено, ще има познавачи на материята, които няма да се съгласят по някои въпроси с мнението на нашия автор. Но по кой въпрос на познанието не би могло да има две и дори повече от две мнения? Колко

повече важи това за методологията, с нейните въпроси за целесъобразност и прилягане! Едничното нещо, което може да се изисква на всяка цена от всеки автор в областта на методологията, е безпротиворечивост на изложението. А в този смисъл с вътрешна критика срещу Мишайковата теория за статистическия метод, струва ми се, много нещо не може да се направи.

Младата българска статистическа мисъл, приемник на научното наследство на проф. Д. Мишайков, има прочее, много да учи от Мишайков. Трябва да се съжалява още, че Мишайков не е намерил случай, за да запознае и хората във от нашата държава с възгледите си върху теорията на статистическия метод. Защото за чужденеца Мишайков би бил българската, оригиналната българска теоретическа мисъл в полето на статистическата наука.

Послеслов след петдесет години

Преди приблизително половин век писах това възпоминание за професор Димитър Мишайков. Тогава бях млад, много млад, и лъжицата не беше за моите уста. Пък и смъртта на професора дойде неочаквано.

Възпоминанието, което сте прочели, се характеризира и с някои стилови неизправности. Все пак днес мисля, че поне по същество не съм допуснал значителни неточности в оценката на делото на Димитър Мишайков като статистик-теоретик.

Отдавна планирам да направя един по-зрял опит. Междувременно успях да прибавя само някои щрихи към ранната публикация и съвместна статия с проф. д-р А.Ю. Тотев "Няколко поколения български статистици..." в сп. "Статистика", кн. 2, 1982. А една съвсем наскоро публикувана статия "Общата теория на статистиката като философия и логика", сп. Статистика, кн. 5, 1992, си позволих да посветя на личността на Димитър Мишайков: "на философа на статистическата мисъл, на човека и гражданина, на учителя, който ме въведе в обетованата земя, със смирено преклонение пред неговата памет".

*** Значение на статистическия метод за обществените науки. - В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. Т. X, 1915, с. 19 и послед.